

РОЗДІЛ VI. ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА ІНКУЛЬТУРАЦІЇ У КОНТЕКСТІ ТВОРЧОЇ СПАДЩИНИ А. С. МАКАРЕНКА

УДК 37.091.4.59-057.87

М. В. Гриньова, І. А. Шульга
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

ВПЛИВ ІДЕЙ А. С. МАКАРЕНКА НА ВИХОВАННЯ АКТИВНОЇ ЖИТТЕВОЇ ПОЗИЦІЇ МОЛОДІ В СТУДЕНТСЬКОМУ САМОВРЯДУВАННІ

У статті розкривається вплив ідей А. С. Макаренка на виховання активної життєвої позиції молоді в студентському самоврядуванні. Активна життєва позиція молоді розглядається як багатоаспектна функціонально-динамічна якість, що інтегрує й регулює структуру особистості та забезпечує певний рівень її включеності до життєдіяльності як суб'єкта свого життєвого шляху і способу життя. З'ясовано завдання студентського самоврядування. Зазначено, що зміст роботи органів студентського самоврядування є сферою вибору різноманітних напрямів, видів та форм зайнятості студентів за інтересами та схильностями, що забезпечує їх саморозвиток, творчість, пізнання, стимулює виховання активної життєвої позиції.

Ключові слова: виховання, активна життєва позиція молоді, студентське самоврядування, виховання активної життєвої позиції.

Постановка проблеми. Інтенсивність, складність, універсальність розвитку суспільно важливих особистісних структур вихованців були педагогічного прерогативою керованих А. С. Макаренком закладів. Авторитетне демократичне самоврядування виступало унікальним за зручністю інструментом виховання, оскільки поєднувало в собі досвід, вікові особливості вихованців із широкими педагогічними можливостями. Система самоврядування виконувала низку педагогічних завдань, до яких можна віднести: зміну світогляду, поведінки, мотивації, формування громадських новоутворень, трансформацію емоційно-вольової сфери особистості, виховання активної життєвої позиції. Завданнями сучасної системи української вищої освіти та виховної роботи у вузах актуалізовано багато з ідей А. С. Макаренка, і, в передусім, ідею про активно функціонуюче дієве самоврядування студентів з метою виховання активної життєвої позиції молоді. *Життєва позиція* може бути визначена як стійка, внутрішньо усвідомлювана система поглядів людини на життя, на свою діяльність, а також система ставлення її до суспільства, до інших людей, до самої себе, що зумовлено домінуючими соціальними цінностями.

Становлення, формування й розвиток життєвої позиції, як і особистості в цілому, – складний і тривалий процес, успішність здійснення якого залежить від певних соціальних чинників і умов, безпосередньо або опосередковано

впливаючих на нього. За свідченнями існуючих досліджень, особистість, усвідомлюючи економічні, політичні, правові, моральні вимоги суспільства як об'єктивну соціальну необхідність, сама формує свою життєву позицію. Вільний вибір своєї життєвої позиції зумовлюється не тільки складеними умовами буття, соціальними інтересами особистості, втіленими в її ідеали, переконання, почуття обов'язку, відповідальності. Свобода вибору позиції саме й полягає в перетворенні зовнішніх нормативних вимог у внутрішні потреби й погляди особистості, суспільні цінності – у власні ціннісні орієнтації, керуючись якими вона сама визначає лінію свого стилю життя. Разом із тим, воно не зменшує первинної та визначальної ролі впливу об'єктивних чинників, насамперед, соціального середовища, процесів соціалізації й виховання на формування як активної життєвої позиції, так і особистості в цілому. У студентські роки активна життєва позиція формується в студентському самоврядуванні.

Студентське самоврядування – це спосіб організації життя студентського колективу, який реалізується в залученні всіх його членів до планування, організації, контролю й підбиття підсумків навчальної та суспільно корисної праці. Основна мета самоврядування – виховувати в молоді активну життєву позицію, готувати до дійової участі в демократичному управлінні суспільством [3].

Аналіз актуальних досліджень. У дослідженні В. Соколова проблема активної життєвої позиції розглядається в єдності з комплексним вивченням особливостей розвитку моральної цілісності особистості. У зв'язку з цим життєва позиція в узагальненій формі визначається автором як певним чином організована єдність духовного й практичного. У духовному вона детермінована всією системою переконань особистості, провідними рисами її характеру й силою волі, психологічними особливостями. Основою життєвої позиції особистості виступають її ціннісні орієнтації. Аксіологічний аспект життєвої позиції визначає вибір особистістю цілей, дій, готовність, інтенсивність спрямованість до них, зумовлює найбільш прийнятні способи досягнення цих цілей, оцінює результати дій. Активна життєва позиція, зазначає автор, є ядром цілісності особистості та її найбільш вірогідним критерієм. Як уважає В. Соколов, у теоретичному плані й особливо в конкретно-соціологічному аналізі життєвої позиції людей необхідно враховувати ту обставину, що вона може проявлятися в усіх сферах життєдіяльності: трудовій, політичній, соціальній, побутовій, у сфері культури, пізнання тощо. Активна життєва позиція виступає у вигляді будь-якої окремої, поодинокі позиції:

професійної, власне громадянської, наукової, естетичної тощо. Ці окремі позиції, з одного боку, визначаються тими ж критеріями, що і загальна позиція особистості (насамперед інтегративністю духовного й практичного), з іншого боку, відрізняються характерними особливостями, зумовленими конкретним «полем» їх прояву. Проте в усіх випадках поодинокі позиції є вираженням загальної, яка і визначається поняттям «активна життєва позиція».

Сучасні вчені (В. Андрущенко, В. Волович, Г. Головченко, М. Горлач, М. Дяченко, В. Кремень, І. Прокопенко), визначаючи активну життєву позицію молоді як багатоаспектну функціонально-динамічну якість, що інтегрує й регулює структуру особистості та забезпечує певний рівень її включеності до життєдіяльності як суб'єкта свого життєвого шляху й способу життя, зосереджують увагу на тому, що ця якість найбільш повно виявляється й оцінюється у зв'язках людини із суспільством. З огляду на це суспільно значуща активність у найбільшій мірі характеризує соціальну сутність особистості, виражає спрямованість та інтенсивність її відносин із суспільством. Як уважають автори, зміст, спрямованість та інтенсивність активності особистості зумовлені, насамперед, особливостями певного етапу розвитку суспільства. На їх думку, розвиток соціальної активності відбувається за такими основними напрямками: залучення максимальної кількості людей до активної участі в розбудові нового суспільства, підвищення ступеня активності кожного громадянина; поширення сфери прояву суспільно значущої активності (не тільки у сфері економіки, політики, виробництва, а й у сфері науки, освіти, культури, побуту тощо); підвищення якості самої активності (зростання прояву суспільно значущої ініціативи, творче ставлення до справи тощо).

У психологічній і соціально-психологічній літературі (Б. Ананьєв, Г. Андреева, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, В. Войтко, О. Леонтьєв, В. Мухіна, В. Небиліцин, Л. Орбан-Лембрик, С. Рубінштейн, Л. Столярєнко, Д. Узнадзе, В. Ядов) життєва позиція особистості розглядається, в одних випадках, як складне, інтегральне, цілісне утворення, в інших – у вигляді окремих аспектів означеної проблеми, пов'язаних зі ставленням людини до оточуючого середовища, соціальною спрямованістю її діяльності й поведінки тощо. Так, Б. Ананьєв вважає, що життєва позиція особистості як суб'єкта суспільної діяльності й поведінки є складною системою, що включає: ставлення людини до суспільства в цілому та спільностей, до яких вона належить, до праці, людей, самої себе; установок і мотивів, якими вона керується у своїй діяльності; цілей і цінностей, на які спрямована ця

діяльність. Означене поняття відтворює прояви діяльнісної сутності людини, наділеної свідомістю й здатністю приймати рішення, обирати певну лінію поведінки, так або інакше оцінювати, а отже, так або інакше ставитися до зовнішнього світу. Як підкреслює автор, усе це – характеристики особистості, які визначають її світогляд, життєву спрямованість, суспільну поведінку, основні тенденції розвитку. Сукупність цих властивостей особистості, що постійно реалізується в суспільній поведінці, закріплюється в образі її життя [2].

Українські педагоги О. Астряб, Л. Білецький, О. Дорошкевич, С. Русова, С. Сірополко, І. Стешенко, П. Холодний, Я. Чепіга та низка інших виступали за виховання активної позиції молоді, за найширше самоврядування в навчальних закладах.

Мета статті – розкрити роль студентського самоврядування у вихованні активної життєвої позиції молоді на основі ідей А. С. Макаренка.

Виклад основного матеріалу. Студентське самоврядування має на меті через широко розвинену систему своїх органів залучити студентів до різноманітної, глибоко змістовної діяльності колективу, суспільства. Важливий принцип студентського самоврядування «Самі вирішили – самі зробили – самі відповідаємо».

Завдання студентського самоврядування полягає в тому, щоб допомогти студентам та аспірантам у їхній науковій, професійній і громадській роботі, налагодити побут і дозвілля студентів у студмістечках, посприяти в організації відпочинку, підготовці соціально активної особистості до майбутньої професійної діяльності тощо. А найважливіше завдання студентського самоврядування полягає в захисті інтересів студентів і аспірантів та їх узгодженні з інтересами адміністрації вищих навчальних закладів і держави. Активність особистості студента проявляється в творчості, вольових актах, спілкуванні, навчанні, активній життєвій позиції, принциповості, послідовності у відстоюванні своїх поглядів. Як діяльності, так і активності властива наявність мети, але діяльність при цьому характеризується як свідоме перетворення навколишнього середовища [3].

Серед основних причин прояву активної життєвої позиції студентів виділимо три типи мотивів залучення до суспільно значимої діяльності: безпосередньо суспільні (до цих мотивів належать прагнення зробити життя близьких людей, а, можливо, і всієї референтної групи, більш цікавою, різноманітною та змістовною; вони відображають єдність суспільних та особистісних потреб); опосередковано-суспільні (вони сприяють задоволенню потреби в соціальному визнанні й самоствердженні, прагненні

до завоювання поваги та авторитету); егоїстичні (тут на перший план виходять виключно особисті інтереси та стремління).

Важливою якісною ознакою життєвої позиції особистості є те, що вона неодмінно поступово збагачується в процесі опанування дійсності й активної участі в суспільній діяльності. Разом із тим принципові її характеристики – ціннісні орієнтації, переконання, цільові установки, потреби у творчій діяльності, спрямованість соціальної поведінки зберігають свою стабільність.

У вищих навчальних закладах м. Полтава досліджено відповіді 93 викладачів (кураторів академічних груп) про значення студентського самоврядування для розвитку особистості майбутнього фахівця. 85% респондентів розглядають його лише як форму організації колективної дозвілєвої діяльності студентів. 60% опитаних викладачів вважають студентське самоврядування фактором формування гуманістичних відношень у колективі; 73% – засобом формування колективу та розвитку студентської активності. З відповідей викладачів видно, що вони високо оцінюють виховні можливості студентського самоврядування в становленні особистості студента. Але в той же час більшість викладачів провідною формою самоуправління все-таки вважають організацію дозвілля в позанавчальній діяльності.

Вивчаючи стан студентського самоврядування, ми побачили, що всі навчальні заклади успішно пройшли етап моделювання структури системи студентського самоврядування свого вишу. У більшості вже функціонують органи студентського самоврядування. У деяких навчальних закладах і окремих їх підрозділах (факультетах) діє адміністративна модель студентського самоврядування.

Дослідивши досвід навчальних закладів, ми зробили такі висновки: студентське самоврядування в поєднанні з іншими формами та методами виховання може сприяти формуванню активної життєвої позиції, ініціативи й самодіяльності студентів, участь у соціально направленій діяльності (робота зі студентами молодших курсів по їх адаптації, вивчення потреб студентства, розробка перспективи розвитку власного студентського співтовариства) допомагає студентам набути навичок самостійного входження в соціум, навчитися будувати гуманістичні стосунки з іншими людьми. Студенти розуміють значиму діяльність як діяльність корисну, але не пов'язують участь у ній із реалізацією власних потреб і проявом здібностей, хоча беруть у ній активну й безпосередню участь.

Ми з'ясували, що життєва активність студентів проявляється там, де вони об'єднані спільною корисною справою, відчують себе затребуваними, значимими. Якщо ж активність проявляється для когось на

основі потреб сім'ї, суспільства за принципом «ти повинен узяти участь», то говорити про прояви соціальної активності не доводиться.

У полтавських вишах студентам надана можливість участі в організації та діяльності клубів, творчих об'єднань, гуртків, секцій, асоціаціях, і, звісно, створені необхідні умови для забезпечення соціальної направленості колективної діяльності на благо себе та інших. Через різні види спільної діяльності (студенти, викладачі, адміністрація (співробітники)) у студентів виробляються навички соціальної взаємодії, закріплюються вміння, з одного боку, брати на себе відповідальність та певні зобов'язання та виконувати їх, з іншого боку, – підкорятися колективній дисципліні, але при цьому відстоювати свої права, співвідносити особисті інтереси з груповими та суспільними, результатом стає розвиток соціальної активності особистості.

Загальноновизнаним вважається той факт, що лише активне, свідоме включення в діяльність може позитивно сказатися на її результаті, якщо основою виступає реально існуюча й усвідомлена студентами соціальна значимість конкретної справи, через яке відбувається задоволення різноманітних потреб особистості, усвідомлення важливості своєї діяльності соціумом.

Ми виявили, що студенти соромляться говорити одноліткам та рідним про участь у соціально значимих справах (30 чоловік). Свою роль у роботі органів студентського самоврядування учасники експериментальної групи оцінили як «виконавець» (25 чол.), а також визначили себе в якості спостерігача (30 чол.), що свідчить про те, що учасники контрольної групи надавали перевагу в ході роботи в органах студентського самоврядування займати спостережну позицію.

Для оцінки ролі студентського самоврядування у вихованні соціально-активної особистості студентів було запропоновано анкету його організаторам і учасникам. Аналіз показав, що 47% студентів, беручи участь у системі студентського самоврядування, вважають що набутий досвід стане в нагоді в подальшому. Позитивний вплив студентського самоврядування на все життя відзначив кожен другий учасник експериментальної групи.

Спільна діяльність сприяла появі «відчуття того, що і моя думка може впливати на життя університету» (Галина З.), що «з'являється віра у свої власні сили й покращується взаєморозуміння з товаришами» (Наталія С.). З метою виявлення рівня активної життєвої позиції ми провели тестування. Студентів попросили письмово завершити речення на власний розсуд незавершене «Те, що мені подобається в собі, – це ..», оцінити систему студентського самоврядування та визначити його можливу роль у здійсненні життєвих планів студентів.

Участь студентів у органах студентського самоврядування позитивно впливала на процес розвитку особистості, підвищувала її самооцінку, сприяла розвитку активної життєвої позиції. Крім того, ми помітили, що в ході соціально орієнтованої діяльності змінюється рівень загальної та університетської тривожності. Виховання активної особистості майбутнього вчителя проходить більш успішно в тому випадку, якщо студенти безпосередньо є членами органів студентського самоврядування.

Інтеграція студентів і викладачів у діяльності студентського самоврядування є важливим стимулом готовності студентів до виховання активної життєвої позиції. Вона здійснювалася в колективних формах спільної роботи соціальної направленості, що дозволило створити виховне середовище, яка сприяє вихованню особистості студента.

Аналізуючи роботу органів студентського самоврядування, ми об'єднали всі вищі в групи:

- навчальні заклади, де самоврядування здійснюється на основі адміністративного принципу, прийняття управлінського рішення здійснюється студентами за участю педагогів, їм підказують готові рішення (50% закладів). Такі дії позбавляють студентів можливості шукати та знаходити свій варіант рішення, проявляти активність у процесі його реалізації.

- навчальні заклади, в яких самоврядування діє на репродуктивному рівні або тільки на рівні окремих підрозділів (факультетів), а також як форма виконання разових, не пов'язаних між собою доручень або колективних творчих дій (33%), що негативно впливає на розвиток життєвої позиції студентів, їх ініціативу.

- навчальні заклади, де студентське самоврядування правомірно розглядає будь-яке питання життєдіяльності вишу, його взаємодію з місцевими органами влади. Студенти мають можливість вносити пропозиції до планування та організації заходів, беруть участь у спільному підведенні підсумків та аналізі роботи органів самоврядування (17%). В останньому випадку розвиток активної життєвої позиції має більш високий ступінь якості та продуктивності.

Наші спостереження підтвердили, що 35,6% студентів у тій чи іншій мірі брали участь у самоврядній діяльності; 46% студентів відзначили, що найбільший інтерес та задоволення від результату вони отримали в процесі соціально значимої діяльності: робота волонтерського загону; проведення акцій, пов'язаних із власними захопленнями та хобі (виставки та ярмарки творчих робіт студентів); участь у організації концертів і змагань.

Висновки. Активна життєва позиція молоді – багатоаспектна функціонально-динамічна якість, що інтегрує та регулює структуру особистості й забезпечує певний рівень її включеності до життєдіяльності як суб'єкта свого життєвого шляху й способу життя, зосереджують увагу на тому, що ця якість виховується в студентському самоврядуванні. Зміст роботи органів студентського самоврядування є сферою вибору різноманіття напрямів, видів та форм зайнятості студентів за інтересами та схильностями, що забезпечує їх саморозвиток, творчість, пізнання, стимулює виховання активної життєвої позиції. Забезпечення соціально орієнтованої колективної діяльності, яка враховує індивідуальні потреби та можливості кожного студента, впливає на розвиток його активної життєвої позиції.

Виховання життєвої позиції молоді – інтенсивний і суспільно-значимий процес, у якому проявляється здатність студента як суспільного суб'єкту до соціальної діяльності та розвитку соціальних професійно значимих якостей.

Вивчаючи досвід навчальних закладів, ми визначили, що активність студентів проявляється там, де вони об'єднані загальною корисною справою, відчують себе затребуваними, значущими. Уся соціально-педагогічна творчість А. С. Макаренка – це пошук змісту й форм активно-творчої громадської дисципліни, в якій поєднуються гармонійні лінії виховання за «законом вільного руху» [1]. Середовищем розвитку такої активно-життєвої позиції молоді в сучасних умовах є студентське самоврядування. Спадщина А. С. Макаренка – це переконання і блискучий талант, які досі надійно служать вихованню, опромінюють наше творче життя. Час не гасить, а розгортає все нові й нові грані його педагогічної праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Макаренко А. С. Школа жизни, труда, воспитания : учебная книга по истории, теории и практике воспитания. Деловые и личные письма, статьи 1921–1928 гг. / А. С. Макаренко ; сост. и коммент. А. А. Фролов, Е. Ю. Илалтдинова. – Н. Новгород : Изд-во Волго-Вятской академии государственной службы, 2007. – Ч. 1. – 361 с.
2. Михайлов Н. Активная жизненная позиция / Н. Михайлов // Народное образование. – 1981. – № 6. – С. 86–88.
3. Положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах // Інформаційний вісник вищої освіти. – 2002. – № 7. – С. 98–100.

РЕЗЮМЕ

М. В. Гринева, И. А. Шульга. Влияние идей А. С. Макаренко на воспитание активной жизненной позиции молодежи в студенческом самоуправлении.

В статье раскрывается влияние идей А. С. Макаренко на воспитание активной жизненной позиции молодежи в студенческом самоуправлении. Активная жизненная позиция молодежи рассматривается как многоаспектное функционально-динамическое качество, интегрирует и регулирует структуру личности и обеспечивает определенный уровень ее включенности в жизнедеятельность как субъекта своего жизненного пути и образа жизни.

Определены задачи студенческого самоуправления. Указано, что содержание работы органов студенческого самоуправления является сферой выбора многообразия направлений, видов и форм занятости студентов по интересам и склонностям, что обеспечивает их саморазвитие, творчество, познание, стимулирует воспитание активной жизненной позиции.

Ключевые слова: *воспитание, активная жизненная позиция молодежи, студенческое самоуправление, воспитание активной жизненной позиции.*

SUMMARY

M. Grynova, I. Shulga. Impact of A. S. Makarenko ideas on education of youth proactive stance in student government.

The article reveals the influence of A. S. Makarenko ideas on education of young people active social life in student government. Active life position of the youth is seen as multi-functional dynamic quality that integrates and regulates the structure of the personality and provides a certain level of involvement to life as the subject of his career and lifestyle. The task of the student government is founded in the article. The author notes that the content of the student government is the sphere of selection diversity areas, types and forms of employment for students interests and inclinations, which ensures their self-development, creativity, knowledge, education encourages active social life.

Key words: *upbringing, young people active social life, student government, education of active social life.*